

çağını bildiği şeyler vakti gelince ortaya çıkar, olmayacağını bildiği şeyler de vücutta gelmez. Allah'ın görülmesinin imkânsız olduğunu kabul eden Neccâriyye, O'nun kalpte bulunan mârifeti göze tahvil etmesi ve kulun bununla Allah'ı bilmesinin rûyet diye isimlendirilmesinin câiz olduğu görüşündedir. Allah'ın kelâmının hâdis olduğu hususunda Mu'tezile ile aynı fikri paylaşımlarına rağmen bazı konularda onlardan ayrılmışlardır. Bizzat Hüseyin b. Muhammed en-Neccâr'ın ifadesine göre Allah, kelâmdan âciz olmamak mânâsında her zaman (bi'l-kuvve) mütakellim olup O'nun beşerî idrake sunulan kelâmı muhdes konumundadır. İlâhî kelâm okunduğunda araz, yazıldığında ise cisimdir (Şehristânî, I, 89). İnsanların işlemediği iyi ve kötü fiiller Allah tarafından yaratılır, kul ise bu fiilleri iktisap eder. Kulun hâdis kudretinin tesirini benimseyen Hüseyin b. Muhammed en-Neccâr buna tıpkı Eş'arî'de olduğu gibi kesb adını vermektedir. İstîtâat (fiili yapabileme gücü) ise fiilden önce olmayıp Mâtürîdî ve Eş'arî'de görüldüğü gibi fiille beraberdir. Allah'ın yardımı fiilin ortaya çıkacağı esnada onunla birlikte doğar. Hayır ve şerrin kudret veya istîtâatı ayrı ayrı şeylerdir. Bir anlık mevcudiyeti bulunan istîtâat var olduğunda fiil var olur, yok olduğunda fiil de yok olur. İmanı ortaya çıkaran istîtâat tevfiq, istikamet, fazilet, nimet, ihsan ve hidayettir; küfrü ortaya çıkaran istîtâat ise sapıklık, yardım-sız bırakılma (hızlân), belâ ve şerdir. Mümin inanan ve doğru yola eriştirilmiş olan bir kimsedir; Allah ona yardım ve hidayet lutfetmiştir. Kâfir ise terk edilmiştir. Allah onu dalâlete sevk etmiş, kalbini mühürlemiş, küfrünü yaratmış ve ona salah vermemiştir.

Allah'ın âhirette çocuklara azap etmesi câiz olduğu gibi azap etmeyerek sonsuz lutfu bulunması da câizdir. Allah bütün kâfirlere lutfu muamele etseydi hepsi iman ederdi. O'nun kâfirleri nazarı olarak böyle bir muamele tâbi tutması imkân dahilindedir. Allah kâfirlere üstesinden glemeyecekleri ameller yüklemiştir, ancak bu onların tabiatında mevcut olan herhangi bir acz veya kusurdan dolayı değildir. İnsanın irade, ilim, küfür, iman, hareket ve sükûn türünden fiilleri başkasından değil kendinden meydana gelir, tevellüd yoluyla hiçbir şey gerçekleşmez. İman tasdikten ibarettir. Büyük günah işleyen ve bu hal üzere ölen kimseler bundan dolayı ceza görmelerine rağmen cehennemden çıkarmaları gerekir, zira ebedî olarak orada kalma konusunda kâfirlerle aynı muamele tâbi tutulmaları adaletsizliktir. Ölen veya

öldürülen kimse eceliyle ölmüş veya öldürülmüş olur. Allah insanları hem helâl hem haramla rızıklandırır.

Neccâriyye, hemen her fırkada görüldüğü gibi temel meselelerde mezhebe bağlı kalmakla birlikte tâli hususlarda değişik fikirler ileri süren Burgüsiyye, Za'ferânîyye ve Müstedrike adlı fırkalara ayrılmıştır. Muhammed b. İsa el-Burgüs'a nisbet edilen Burgüsiyye dolaylı fiilleri Allah'ın objelerde gizlediği tabiata hamletmiş, ayrıca bir fiili iktisap edenin o fiilin fâili olarak adlandırılmayacağını ileri sürüp mezhebin bu noktadaki doktrinine muhalefet etmiştir. Ebû Abdullah İbnü'z-Za'ferânî'ye mensup olanların oluşturduğu Za'ferânîyye, ilâhî kelâmın mahlûk olduğunu söyleyen Neccâriyye doktrinine karşı çıkarak Allah'ın gayri olan her şeyin mahlûk sayıldığını, fakat zâtın gayri olan kelâmın mahlûk olduğunu söylemenin küfre götürceğini iddia etmek gibi çelişkili bir fikir ileri sürmüştü ve bu konuda Rey civarındaki Mu'tezile'ye aşırı bir düşmanlık göstermiştir. Za'ferânîyye'den doğduğu anlaşılan ve seleflerinin kavrayamadığı şeyleri kendilerinin bildiğini söyleyen Müstedrike mensupları ise Kur'an'ın mahlûk olduğunu söylemeyi câiz görmüşler, bu arada ilk müslüman nesillere karşı büyük bir hayranlık duyduklarını belirtmişlerdir. Neccâriyye, görüşleri sonraki dönemlere intikal etmeden ortadan kalkmış bir ekoldür.

BİBLİYOGRAFYA :

Eş'arî, *Ma'kâlât* (Ritter), s. 283-285; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu – Muhammed Aruçi), Ankara 1423/2003, s. 512, 513; Bağdâdî, *el-Farq* (Abdülhamîd), s. 207-211; a.mlf., *Uşûlü'd-dîn*, İstanbul 1346, s. 334; İsferyâni, *et-Teşîr* (Kevserî), s. 14, 16, 61-62; Cüveynî, *el-İrşâd* (Muhammed), s. 67-68; a.mlf., *eş-Şâmil* (nşr. Ali Sâmî en-Neşşâr v.dğr.), İskenderiye 1969, s. 148, 292-293; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 88-90; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 250-253, 255; W. Madelung, *Religious Trends in Early Islamic Iran*, Albany 1988, s. 29; M. Cevâd Meşkûr, *Mevsû'atü'l-fırakâ'l-İslâmiyye*, Beyrut 1415/1995, s. 498-499; Kâmil 'Athâmina, "al-Nadjdâriyya", *El²* (İng.), VII, 868; Abbâs Zir-yâb, "Burgüsiyye", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1378/2000, III, 127-129.

MUSTAFA ÖZ

NECCÂRZÂDE RİZÂ EFENDİ

(ö. 1159/1746)

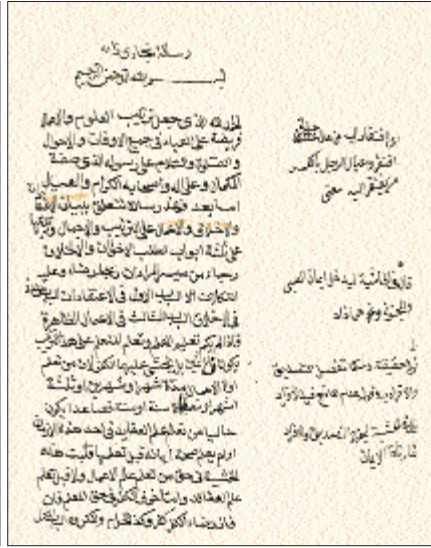
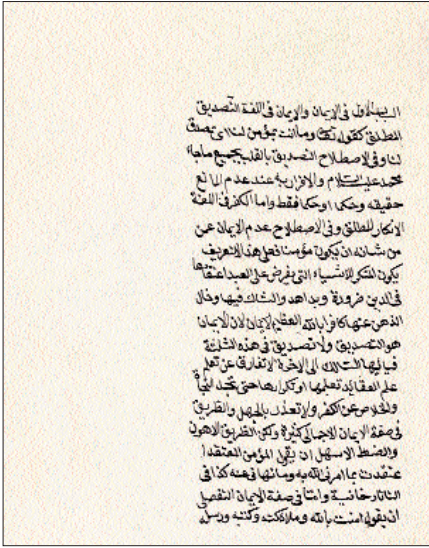
Nakşibendî-Müceddidî şeyhi, şair.

1090 (1679) yılında dünyaya geldi. Asıl adı Mustafa Rızâ'dır. Müridlerinden Ömer Nüzhet Efendi onun Şebinkarahisar'da doğduğunu, aynı yıl ailesinin İstanbul'a göç

ettiğini, babası İbrâhim Efendi'nin bu sırada öldüğünü kaydeder. Râmiz ve Sâlim gibi tezkire müellifleri ise İstanbul Beşiktaş'ta doğduğu konusunda birleşir. Neccârzâde, Üsküdar'da başladığı tahsilini Beşiktaş'ta Sinan Paşa Medresesi'nde sürdürdü. Bir yandan da hat dersleri alarak bu alanda kendini yetiştirdi. Hüdâyî Âsitanesi şeyhi Yâkub Afvî'nin tavsiyesiyle Celvetî şeyhi Mustafa Fenâyî'ye intisap etti, seyrü sülûkünü tamamlayıp hilâfet aldı. Beşiktaş Mevlevihânesi şeyhi Mesnevîhan Mehmed Memiş Efendi'den *Mesnevî* okudu. Bu yıllarda kitap istinsah ederek geçimini sağlamaya çalıştı.

1121'de (1710) Ruslar'a karşı savaş ilân edildiğinde gazâyâ katılmak üzere Osmanlı kuvvetlerinin toplandığı Edirne'ye gitti. Burada Nakşibendî-Müceddidî şeyhi Arapzâde Mehmed İlmî Efendi'nin müridi oldu ve Şevval 1123'te (Kasım 1711) hilâfet aldı. Ertesi yıl İstanbul'a döndü. Bir süre Beşiktaş'taki Sinan Paşa Camii'nde imamlık yaptı. Caminin yanında bulunan ve daha sonra kendi adıyla anılacak olan tekkeyi ihya ederek irşad faaliyetine başladı. Uzun yıllar faaliyetini sürdüren Neccârzâde 1153'te (1740) deniz yoluyla hacca gitmek üzere oğlu ve halifesi Mehmed Sıddık Efendi ile birlikte İstanbul'dan ayrıldı. Gemi Mısır'a uğradığında Vali Hekimoğlu Ali Paşa tarafından misafir edildi. Hac dönüşü Şam'da Hz. Yahyâ ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin türbelerini ziyaret etti. Ardından Anadolu'ya geçti ve Mevlânâ, Nasreddin Hoca, Seyyid Battal Gazi ve Eşrefoğlu Rûmî'nin türbelerini ziyaret edip İstanbul'a ulaştı. Neccârzâde 15 Muharrem 1159'da (7 Şubat 1746) vefat etti ve tekkesinin haziresine defnedildi. Vefatına, "Rızâ göçtü cihandan" ibaresi tarih düşürülmüş, kabrinin üzerine daha sonra bir türbe inşa edilmiştir. Türbenin kitabesinden 1286 (1869) yılında yenilendiği anlaşılmaktadır. Neccârzâde çok sayıdaki na'tlarıyla tanınır. Onun ayrıca inşa, müzik ve hat sanatlarında geniş bilgi sahibi olduğu kaydedilmektedir. Ömer Nüzhet Efendi, *Menkabetü'l-evliyâyîyye fi ahvâlî'r-Rizâiyye* adıyla bir eser kaleme almış ve bu eser Neccârzâde'nin *Terceme-i Muhtasarü'l-velâye*'siyle birlikte basılmıştır (İstanbul 1273, s. 67-108). Neccârzâde'den sonra oğlu Mehmed Sıddık Efendi ve Sıddık Efendi'nin damadı İsmâil Hakkı Efendi tekkede postnişin olmuşlardır.

Eserleri. 1. *Divan* (İstanbul 1262). Tevhid, münâcât ve na't tarzı şiirler içeren

Neccârzâde Rizâ Efendi'nin *er-Risâle fi beyâni'l-îtikâd ve'l-aḥlâk ve'l-âmel* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3749/4)

eser "Tuhfetü'l-irşâd, Vâridât-ı Gaybiyye, Zuhûrât-ı Mekkiyye, Hâtimetü'l-vâridât" adlı dört bölümden meydana gelir. Şairin diğer bazı şiirleri eseri neşreden Mehmed Said Efendi tarafından eklenmiştir. Divan üzerine iki yüksek lisans tezi yapılmıştır (Tülin Danacı, *Neccârzâde Şeyh Rıza ve Divânı*, 1988, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Mehmet Özdemir, *Neccârzâde Rıza Divânı'nun Edisyon Kitiği*, 1999, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). 2. *er-Risâle fi beyâni'l-îtikâd ve'l-aḥlâk ve'l-âmel*. Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Lâleli, nr. 3749/4) bulunan nüshanın müellif hattı olması kuvvetle muhtemeldir. 3. *Terceme-i Muḥtaşarü'l-velâye*. Arapzâde Mehmed İlmî'nin müşidi Muhammed Semerkandî'ye ait *Muḥtaşarü'l-velâye* adlı Farsça manzum eserinin tercümesidir (İstanbul 1273).

Neccârzâde, divanındaki Arapça bir şiirde şeyhi Arapzâde Mehmed İlmî Efendi'nin kendisine Muhyiddin İbnü'l-Arabî olarak zuhur ettiğini, İbnü'l-Arabî'nin eriştiği makamı şeyhine ve kendisine miras bıraktığını söylemesi, mensubu bulunduğu tarikatin piri İmâm-ı Rabbânî'nin görüşlerinden ziyade İbnü'l-Arabî'nin görüşlerini benimsemesi, ayrıca tekkesinde hatm-i hâcêgânın yanı sıra cehri Celvetî zikrini icra etmesi ve *Meşnevî* okutması onun sıra dışı bir Nakşî-Müceddidî şeyhi olduğunu göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, II, 413; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 305; Ömer Nühzet, *Menkabetü'l-evliyâyıye fi ahvâli'r-Rizâiyye*, İstanbul 1273; Râmiz ve Âdâb-ı Zurfâ'sı: *İnceleme-Tenkiddî Metin-İndeks-Sözlük* (haz. Sadık Erdem), Ankara 1994, s. 132; Ayyansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmî*, II, 91-92; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 471; Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri* (haz. Cemâl Kurnaz), Ankara 1986, s. 154; *Sicill-i Osmânî*, IV, 429; *Osmanlı Müellifleri*, II, 187; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, II, 78-86; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Tayşî), s. 47; Halil İbrahim Şimşek, *Osmanlı'da Müceddidilik: XII/XVIII. Yüzyıl*, İstanbul 2004, s. 159-163; a.m.f., "Mesnevihan Bir Müceddidî Şeyhi: Neccâr-zâde Mustafa Rıza'nın Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri", *Tasavvuf*, sy. 14, Ankara 2005, s. 159-178; M. Baha Tanman, "Neccârzâde Tekkesi", *DBİst.A*, VI, 59-60.

HALİL İBRAHİM ŞİMŞEK

NECDE b. ÂMİR

(نجدة بن عامر)

Necde b. Âmir b. Abdillâh
b. Seyyâr el-Hanefî el-Harûrî
(ö. 72/691 [?])

**Bahreyn ve Yemâme'de yayılan
bir tâli Hâricî fırkasının lideri.**

Büyük ihtimalle Yemâme'de dünyaya geldi. Belâzürî doğum tarihini 36 (656) olarak kaydeder (*el-Ensâb*, VII, 174). Hanefî ve Harûrî nisbelerinden Benî Hanîfe'ye mensubiyeti ve ilk Hâricî hareketlerine katılmış olduğu anlaşılmaktadır. Mekke'de

bulunduğu esnada arkadaşı Nâfi' b. Ezrak'la birlikte Abdullah b. Abbas'ın derslerine devam etti. İlk defa 61 (680) yılında Yemâme'deki isyanı ile tanınan Necde, 64'te (683) Mekke'de Emevîler tarafından kuşatılan Abdullah b. Zübeyr'e askerî destek sağladı. Kuşatmanın kaldırılmasından sonra Nâfi' b. Ezrak ve Abdullah b. İbâz gibi Hâricî liderleriyle Basra'ya gitti. Burada 65 (684) yılında Nâfi' b. Ezrak'ın kumandasında, Abdullah b. Zübeyr'in gönderdiği Mekke kuvvetlerin kumandanı Müslim b. Ubeyy'e karşı yapılan huruç hareketine iştirak etti. Daha sonra Ezârika'nın karargâhı Ahvaz'da bir süre kaldı. Kendilerine katılmayıp buldukları yerde kalanlarla (kaade) ilgisini kestiği ve onları müslüman kabul etmediği, kendi safalarına katılanların ise samimiyet açısından imtihan edilmesinin gerektiğini söylediği ve kavminin bulunduğu yerde takıyyeyi reddettiği için bazı taraftarlarıyla Nâfi' b. Ezrak'tan ayrılarak Yemâme'ye gitti (a.g.e., VII, 173). Buradaki Hâricîler kendi aralarında Ebû Tâlût Sâlim b. Matar'ı lider seçmişlerdi. Ebû Tâlût 65 (684) yılında, daha önce Muâviye b. Ebû Süfyân tarafından ele geçirilip arazisi savaşa katılanlara paylaştırılmış olan Cevnelhadârim'i zaptetmişti. Ertesi yıl Necde, Bahreyn'den (yahut Basra) Mekke'deki Abdullah b. Zübeyr'e gönderilen büyük bir kervanı Cebele'de ele geçirerek Ebû Tâlût'un bulunduğu Cevnelhadârim'e getirdi ve mevcut malları paylaşmalarını istedi. Orada bulunanlar Ebû Tâlût'a şartlı olarak biat ettiklerini ve Necde'nin ondan daha hayırlı olduğunu belirterek kendisine itaat edeceklerini söylediler. 66 (685) yılında Necde b. Âmir'e biat ettiler. Taraftarları hızla artmaya başlayan Necde, kısa bir süre sonra Zülmeccâz'da bulunan Benî Kâ'b b. Rebîa kabilesi üzerine yürüdü, kanlı bir çarpışmanın ardından onları mağlûp ederek arazilerini ele geçirdi. Bu hadise, Abdullah b. Zübeyr'in zaafa düşmesiyle kısa zamanda Arabistan yarımadasının neredeyse bütününe hâkim olacak Hâricîler'in kazandığı kesintisiz zaferlerin başlangıcı olmuştur. Hatta bu sırada yapılan müzakereler sonuçsuz kalsa da Abdülmelik b. Mervân'ın Necde'yi Orta Arabistan'da kendisine vekil tayin etmeyi düşündüğü bilinmektedir.

Necde, Yemâme'ye döndüğünde halk arasında ihtilâf çıkmasından endişe ettiği için yerine Umâre b. Selmâ'yı bırakıp 3000 civarındaki askeriyle birlikte Bahreyn'e gitti (67/686). Burada Ezd kabilesi, kendi idarecilerinin halka zulmettiğini ve Necde'nin zulme karşı olduğunu söyleyerek onun